

BORYS JACEK SOIŃSKI OFM

POTRZEBY PSYCHICZNE U ALUMNÓW FRANCISZKAŃSKICH

Jednym z najważniejszych wyzwań, jakie stają przed psychologią, jest wyjaśnienie wpływu rozmaitych czynników na rozwój osobowości. Szczególnie problem ten pojawia się wtedy, gdy poszukujemy w psychologii wsparcia dla procesu formacji zakonnej, kapłańskiej czy w ogóle dla formacji chrześcijańskiej, które przebiegają w kilku wymiarach: ludzkim, chrześcijańskim, zakonnym czy kapłańskim. Formatorzy oczekują od psychologów pomocy w wyjaśnieniu procesów dotyczących formacji ludzkiej, gdyż na tej płaszczyźnie dochodzą do głosu dynamizmy psychiczne, które mogą utrudnić lub nawet uniemożliwić formację na kolejnych poziomach.

Najogólniej można wskazać dwa rodzaje czynników decydujących o rozwoju na płaszczyźnie psychicznej. Są to: determinanty genetyczne (wrodzone) oraz środowiskowe. Oba nieustannie wchodzą ze sobą w interakcje, żaden z nich nie jest w stanie uniezależnić się od drugiego. Ponadto każda osoba odmiennie, niemalże w sposób autorski, kieruje swoim rozwojem, podejmuje odmienne decyzje życiowe i z różną motywacją angażuje się w sprawy swojego rozwoju, podejmując pracę nad sobą lub z niej rezygnując. Wreszcie niepowtarzalnym i niezaplanowanym czynnikiem rozwoju osobowości są sytuacje, które niesie życie¹ Formator, aby owocnie wspomagać rozwój wycho-

Dr BORYS JACEK SOIŃSKI OFM – adiunkt w Zakładzie Pedagogiki Chrześcijańskiej i Dialogu na WT UAM w Poznaniu; adres do korespondencji: ul. Mickiewicza 1, 64-510 Wronki, tel. (0-67) 254-04-24; fax. (0-67) 254-94-24; e-mail: borys@poznan.ofm.opoka.org.pl

¹ A. J. Nowak OFM dla określenia tych niezaplanowanych sytuacji używa terminu „los czy łaska”, gdyż „psychologia nazwie je losem, w teologii możemy mówić o łasce” (A. J. Nowak OFM. *Osobowość sakramentalna*. Lublin: RW KUL 1997² s. 58).

wanka, musi dobrze poznać i uwzględnić wszystkie te uwarunkowania. Pomocą ma mu służyć właśnie psychologia określająca zakres, w ramach którego może się rozwijać osobowość wychowanka, wyjaśniająca, co podlega rozwojowi, a co nie, a także jak i dlaczego przebiega ten rozwój.

1. PSYCHOLOGICZNE TEORIE POTRZEB

Traktując ludzką aktywność jako dynamiczny proces, należy wyjaśnić przede wszystkim mechanizm motywacyjny. Zainteresował się nim już na początku XIX w. H. Kołłątaj², a J. E. Jankowski próbował wprowadzić motywację do wykładów z psychologii na Wszechnicy Jagiellońskiej w 1832 r.; później dynamizm popędu w swej koncepcji libido wyeksponował Z. Freud, gdy tymczasem behawioryści i neobehawioryści zanegowali znaczenie potrzeb biopsychicznych twierdząc, że istnieją jedynie nabyte potrzeby społeczne³

Nawiązujący do Freuda amerykański psycholog H. A. Murray w sposób klasyczny określa potrzebę jako pewien konstrukt, dogodną fikcję lub jakąś hipotetyczną koncepcję, która reprezentuje działającą w mózgu siłę o nieznam nam naturze fizykochemicznej i ta siła organizuje spostrzeganie, apercpcję, myślenie, dążenia i działania w taki sposób, który przekształca w pewnym kierunku istniejącą aktualnie, wywołującą napięcie sytuację. Siła ta jest hipotetyczna, gdyż obiektywnie możemy stwierdzić jedynie działanie określonego bodźca oraz określony schemat reagowania na ten bodziec⁴. Ta nieznamna siła ma wieloraką postać, wyrażającą się liczbą 42 potrzeb, z których 13 to potrzeby wisceralne, a 29 – psychiczne.

Rolą potrzeb w motywacji człowieka zajmowali się też psychologowie o orientacji humanistycznej i egzystencjalnej. E. Fromm zwrócił uwagę, że rozumienie psychiki człowieka musi się opierać na analizie ludzkich potrzeb wynikających z konieczności ludzkiej egzystencji. Szczególne miejsce w jego

² Por. H. P o s ł u s z n y. *Rola czynności uczuciowo-dążeniowych w formowaniu dojrzałej osobowości według Hugona Kołłątaja*. „Studia Włocławskie” 1999 t. 2.

³ Por. W. S z e w c z y k. *Potrzeby*. W: *Encyklopedia psychologii*. Red. W. Szewczyk. Warszawa: Fundacja Innowacja 1998 s. 432-433.

⁴ Por. C. S. H a l l, G. L i n d z e y. *Teorie osobowości*. Warszawa: PWN 1990 s. 205.

koncepcji zajmuje potrzeba transcendencji, która oznacza zdolność do wyrastania człowieka ponad często egoistyczną biopsychiczną naturę a pozwala kochać i szanować innych⁵

A. Maslow w swojej teorii osobowości zawiera koncepcję hierarchii potrzeb. Wcześniej koncentrowano się na potrzebach biologicznych, redukując motywację ludzkiego działania do reakcji na niedobór i powstałe z tego powodu napięcie. Co prawda – jako organizm biologiczny człowiek potrzebuje do życia pożywienia i wypoczynku, ale jako organizm psychiczny potrzebuje także miłości czy przynależności. Te różnorakie potrzeby zdaniem Masłowa można ułożyć hierarchicznie od niższych do wyższych, np. zaczynając od potrzeb fizjologicznych, poprzez potrzebę bezpieczeństwa, potrzebę przynależności, potrzebę szacunku, a kończąc na potrzebie samoaktualizacji (samorealizacji)⁶ Potrzeby wyższe stwarzają jednak już inny rodzaj motywacji niż deficytowa – motywację rozwojową, która nie wypływa z niedoboru i z dążenia do redukcji napięcia, ale która wiąże się nieraz ze wzrostem napięcia. Chociaż zdaniem Masłowa zwykle człowiek przechodzi na wyższe poziomy potrzeb dopiero po zaspokojeniu potrzeb niższych, to jednak nieraz obserwuje się zjawisko nazwane *autonomią potrzeb*. Zgodnie z tą zasadą niektóre potrzeby wyższe nie muszą każdorazowo zależeć od potrzeb niższych, i w stosunku do nich występują niezależnie. W takich sytuacjach dana osoba może nawet gardzić zaspokojeniem niższych potrzeb i odrzucić je, chociaż to one wcześniej umożliwiły jej „wyższe życie”⁷

Psychologia kognitywna natomiast zwróciła uwagę, że człowieka mogą silnie motywować potrzeby poznawcze, które niejednokrotnie prowadzą do zrozumienia zdarzeń na świecie nawet za cenę bólu lub dyskomfortu, a nawet za cenę niespełnienia siebie. Ostatnio zainteresowania psychologów kierują się ku teoriom celu, rozumiejącym człowieka jako podmiot aktywnie dążący do antycypowanych celów działania⁸

⁵ Por. J. M a k s e l o n. *Psychologiczne aspekty ascezy*. W: *Asceza chrześcijańska. Materiały z sympozjum*. Red. ks. J. Machniak. Kraków: WN PAT 1996 s. 25-26.

⁶ Samorealizacja w ujęciu psychologii humanistycznej miała oznaczać odnajdywanie tego, co dla ludzkiej natury jest istotne i nie do zastąpienia, ale popularnie rozumie się ją jako realizowanie siebie, własnej woli i koncepcji na życie. Taka samorealizacja zamiast do dojrzałości prowadzi do zwykłego egocentryzmu.

⁷ Por. A. H. M a s l o w. *Motywacja i osobowość*. Warszawa: PAX 1990 s. 120.

⁸ Por. L. A. P e r v i n, O. P. J o n. *Osobowość. Teoria i badania*. Kraków: Wyd. UJ 2002 s. 7.

Polski badacz potrzeb K. Obuchowski rozróżnia trzy odmiany potrzeb, z którymi związany jest potężny mechanizm popędu. Pierwsze to potrzeby naturalne i wrodzone (seksualne, emocjonalne czy poznawcze). Drugie to nawyki, czyli potrzeby nabyte i wyuczone⁹ Wreszcie oprócz popędu i nawyku u podłoża motywacji leżą niezaspokojone pragnienia, takie jak np. pragnienie sensu życia. Pragnienie takie może skłaniać do rezygnacji z zaspokajania innych potrzeb, które nie mają wartości sensotwórczej¹⁰

Niezależnie od przyjmowanej koncepcji osobowości można powiedzieć, że potrzeby traktuje się w psychologii jako hipotetyczne siły, dynamizmy, popędy, motywy nadające zachowaniom człowieka energię i ukierunkowanie. Uważa się je za cechy lub elementy struktury osobowości. Źródłem potrzeb biologicznych są popędy, potrzeb psychicznych tendencje kierujące rozwojem psychicznym oraz środowisko społeczne, a źródłem metapotreb i potrzeb poznawczych jest zdolność człowieka do poznawania oraz wartościowania. Sama potrzeba jednak jest tylko tendencją, czyli sama nie wystarcza do zainicjowania działania ani określenia konkretnego kierunku¹¹

Psychologowie religii zwracają uwagę na powiązania między potrzebami a religijnością¹². Na relację człowieka do Transcendencji, motywację religijną, na zachowania i postawy religijne oprócz metapotreb mogą nawet bardzo silnie wpływać zarówno potrzeby poznawcze i społeczne, jak też i potrzeby podstawowe – biologiczne i psychiczne (zgodnie z powiedzeniem: „jak trwo-ga to do Boga”). Może być tak, iż religijność staje się narzędziem zaspokajania potrzeb, sposobem redukcji lęku, zapewniania bezpieczeństwa a nawet środkiem do zaspokajania potrzeb podstawowych, takich jak potrzebażywienia czy seksualna. Religijność może w sposób symboliczny kompensować zaburzone relacje interpersonalne, poczucie alienacji od społeczeństwa i od

⁹ Utrwalone nawyki mogą stać się drugą naturą człowieka, tak silną, że naturalne pragnienia zostają zdominowane i całkowicie podporządkowane przez sztuczne, np. nałogowcy potrafią oddać za zaspokojenie nałogu wszystko, łącznie ze swoim życiem i życiem swoich bliskich.

¹⁰ Por. K. O b u c h o w s k i. *Przez galaktykę potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*. Poznań: Zysk i S-ka 1995 s. 81-82. Niestety, wspomniany autor poza potrzebami sensu życia nie porusza problematyki istnienia, natury czy też mechanizmu działania innych potrzeb duchowych, a zwłaszcza religijnych.

¹¹ Por. A. C e n c i n i, A. M a n e n t i. *Psychologia a formacja*. Kraków: Wyd. WAM 2002 s. 68.

¹² Por. ks. J. M a j k o w s k i SJ. *Religijność a formacja osobowości człowieka*. W: *Być człowiekiem*. Red. ks. T. Bielski SAC. Poznań–Warszawa: Pallotinum 1974 s. 330 n.; zob. też: Z. C h l e w i ń s k i. *Rola religii w funkcjonowaniu osobowości*. W: *Psychologia religii*. Red. ks. Z. Chlewiński. Lublin: TN KUL 1982 s. 70-73.

świata natury. System religijnych przekonań może też odpowiadać na szereg potrzeb poznawczych, takich jak np. potrzeba zajmowania się problemem dobra i zła, zagadnieniami życia i śmierci, potrzeby estetyczne, potrzeba prawdy. Religijność jest źródłem odpowiedzi na pytania dotyczące natury świata, historycznego sensu wydarzeń czy też sensu własnego życia¹³. Wpływ potrzeb na dynamikę religijności jest jednak u poszczególnych ludzi bardzo zróżnicowany. Istotne znaczenie ma tutaj stopień dojrzałości religijnej i struktura osobowości danej osoby¹⁴.

Niezmiernie ważnym zagadnieniem jest relacja ascezy do potrzeb. Tę tematykę poruszał J. Pastuszka¹⁵, a także J. Makselon¹⁶. Szczególnie istotna jest kwestia zaspokajania potrzeb seksualnych. Chociaż potrzeby zawsze domagają się zaspokojenia, a potrzeby seksualne niewątpliwie są bardzo silne i naturalne, jednak w tym przypadku mamy do czynienia z potrzebami niekoniecznymi do zaspokajania. Potrzeby niższe można zastąpić potrzebami wyższymi, przyjmując wartości najwyższe. Do tego potrzeba pełnej świadomości, z czego się rezygnuje a co się wybiera. Kiedy ktoś rezygnuje z zaspokajania potrzeb niższych, czyni coś, co go bardzo kosztuje. Stąd, aby nie pojawiły się negatywne skutki braku współżycia cielesnego, to taka sublimacja popędu wymaga od człowieka dojrzałości do podjęcia się tego niezwykle trudnego zadania. Z. Płużek pisze: „Každy normalny człowiek odczuwa w sobie potrzebę seksualną, ale nie musi z niej korzystać. Musi osiąść umiejętność świadomego i dobrowolnego wyrzeczenia się jej, w sensie przyjęcia cierpienia. Mechanizm sublimacji popędu to po prostu przyjęcie cierpienia [...]. Sama asceza jednak jeszcze nie wystarcza. Koniecznie trzeba przy tym swoją motywację bardzo wzmocnić. To jest ta prawdziwa sublimacja”¹⁷.

Dynamikę zmian osobowości na drodze powołania starał się wyjaśnić w swojej psychospołecznej teorii powołania chrześcijańskiego włoski jezuita

¹³ Por. J. B a z y l a k. *Postawy religijne młodzieży i ich związki z wybranymi elementami osobowości*, Warszawa: ATK 1984 s. 153.

¹⁴ Por. W. C h a i m CSRS. *Psychologiczna analiza religijności niespójnej*. Lublin: RW KUL 1991 s. 42-43.

¹⁵ Por. J. P a s t u s z k a. *Człowiek jako asceta życia*. „Przegląd Katolicki” 1929 nr 67 s. 546-548; por. J. P a s t u s z k a. *Z psychologii rozmyślenia*. „Homo Dei” 1965 nr 34 s. 6-12.

¹⁶ Por. M a k s e l o n, dz. cyt.

¹⁷ Z. P ł u ż e k. *Czynniki psychologiczne prowadzące do miłości dojrzałej*. „Quaestiones Selectae” 3:1996 nr 4 s. 80-81.

L. M. Rulla¹⁸ Wyróżnia on w osobowości trzy istotne komponenty: wartości, postawy i potrzeby psychiczne¹⁹ Określa potrzebę jako „wrodzoną tendencję do działania, która usiłuje się urzeczywistnić, a jej źródłem jest deficyt organizmu albo naturalne i wrodzone potencjalności rozwojowe”²⁰ Potrzeby zatem są dla niego przede wszystkim czymś wrodzonym, a więc naturalnym; są źródłem energii koniecznej do działania. Ale nie są to proste fizjologiczne instynkty regulowane poprzez mechanicystyczny model redukcji napięcia (Freud). Oprócz potrzeb angażujących tylko poziom psychofizjologiczny czy też tylko psychospołeczny, są również takie, które odpowiadają wszystkim trzem poziomom życia człowieka²¹

Rulla przyjmuje listę potrzeb psychicznych sporządzoną przez Murraya. Jednak jego zdaniem wśród tych potrzeb można wyróżnić potrzeby rozbieżne, tzn. przeciwne do wartości powołania. Do nich zalicza m.in. potrzeby agresji, seksualne, wyrażania poczucia niższości, unikania bólu (urazu fizycznego), ekshibicjonizmu psychicznego, doznawania opieki i oparcia, obronności (unikania urazu psychicznego). Są też potrzeby bardziej neutralne, tzn. takie, które można pogodzić z wartościami powołania, np. potrzeba osiągnięć, afiliacji, opiekuńczości, rozumienia, dominacji, porządku czy przeciwdziałania. Potrzeby neutralne mają tendencję do odrywania człowieka od obranego w życiu celu i kierowania ku czemuś mniej ważnemu i dlatego łatwiej można je pogodzić z wartościami ewangelicznymi, a nawet można wykorzystać do ich wyrażania. Potrzeby rozbieżne koncentrują natomiast osobę na sobie samej i przez to utrudniają realizację wartości²²

¹⁸ Por. J. B. S o i ń s k i OFM. *Psychologiczne i antropologiczne aspekty powołania chrześcijańskiego – perspektywa teorii autotranscendencji teocentrycznej* Luigięgo M. Rulli TJ. „Roczniki Teologiczne” 43:1996 z. 5 s. 39-54; por. ks. K. T r o j a n SJ. *Potrzeby psychiczne i wartości oraz ich implikacje religijne*. Kraków: Wyd. WAM 1999.

¹⁹ Por. L. M. R u l l a. *Depth Psychology and Vocation – A Psycho-social Perspective*. Rome, Chicago: Gregorian University Press 1971 s. 82-85.

²⁰ L. M. R u l l a, J. R i d i c k, F. I m o d a. *Entering and Leaving Vocation: Intrapyschic Dynamics*. Rome–Chicago: Gregorian University Press 1976 s. 398.

²¹ Por. R u l l a. *Depth* s. 29-30.

²² Podziału potrzeb dokonano za pomocą pytania, czy wśród wymienionych przez Murraya zmiennych (por. L. M. R u l l a. *Anthropology of the Christian Vocation*. Vol. 1. *Interdisciplinary Bases*. Rome: Gregorian University Press 1986 s. 158, 465-468) są takie, które utrudniają zjednoczenie z Bogiem, naśladowanie Chrystusa i wypełnianie trzech rad ewangelicznych? Przykładem odpowiedzi na to pytanie może być zestawienie potrzeb z dwiema wartościami instrumentalnymi, jakimi są posłuszeństwo i ubóstwo. I tak posłuszeństwo nie da się pogodzić z potrzebą agresji, ale nie jest sprzeczne z potrzebą przeciwdziałania. Potrzeba agresji przejawia się w dążeniu do pokonania przeciwnika siłą, zemścić się

Według Rulli potrzeby mogą motywować daną osobę zarówno w sposób świadomy, jak i w nieświadomy. Największe trudności w postępie w powołaniu będą miały osoby, u których postawy i wartości są w centralnym konflikcie z rozbieżnymi potrzebami, zwłaszcza nieświadomymi. Takie osoby albo odchodzą z drogi powołania jako „popychane przez potrzeby” („driven”), albo „uwijają sobie gniazdko” („nesters”) w danej wspólnoty religijnej i zamiast realizować to, co jest „ważne w sobie” (dla Królestwa Bożego), realizują to, co jest „ważne dla nich”²³ Ich zdolność do internalizacji wartości powołania oraz skuteczność apostołska są przez to znacznie upośledzone.

2. POCZUCIE ZMIANY POTRZEB ALUMNÓW FRANCISZKAŃSKICH

Podstawą dalszych analiz niniejszego opracowania są wyniki uzyskane na podstawie badań Testem Przymiotników ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna alumnów franciszkańskich z dwu poziomów formacji (51 osób z pierwszego roku i 57 osób z piątego roku) z wszystkich polskich prowincji franciszkańskich (OFM, OFMConv i OFMCap).

przy użyciu obelgi, ataku, oszczerstwa, wyśmiewania czy deprecjonowania, a potrzeba przeciwdziałania przejawia się w upartym dążeniu do pokonywania trudności, frustracji, upokarzających lub kłopotliwych doświadczeń i niepowodzeń. Ta ostatnia, choć ma tendencję do przeciwstawienia się posłuszeństwu, to nie koncentruje danej osoby na sobie samej i stąd można ją z posłuszeństwem pogodzić, a nawet wykorzystać do jego wypełniania. Analogicznie ubóstwo nie da się pogodzić z potrzebą doznawania opieki, ekshibicjonizmu psychicznego czy unikania bólu (poszukiwania wygody i unikania sytuacji stresowych), a da się połączyć z potrzebą afiliacji (bycia lojalnym wobec przyjaciół, współpracy i odwzajemniania), z potrzebą opiekowania się innymi (udzielania współczucia, pomocy w niebezpieczeństwie, pocieszania i zaspokajania potrzeb innych ludzi) (por. M. H. Dębowska OSB. *Subiektywne poczucie zmiany osobowości w okresie intensywnej formacji zakonnej w zgromadzeniach benedyktyńskich*. Lublin 1991, niepub. praca doktorska s. 63-64).

²³ Por. R u l l a. *Anthropology of the Christian Vocation*. Vol. 1 s. 192 n.; 284 n.; 341-353.

Tab. 1. Wyniki uzyskane przez grupę kleryków z pierwszego roku (N = 51) w skalach potrzeb Testu ACL w zakresie obrazów: realnego (R), retrospektywnego (Ret) i idealnego (I)

Skale	„Wczoraj”		Teraz		„Jutro”		Różnice między obrazami R-Ret (p.u.)	Różnice między obrazami R-I (p.u.)
	Ret		R		I			
	M	σ	M	σ	M	σ		
Ach potrzeba osiągnięć	40.5	9.4	46.4	7.2	53.3	4.2	.001	.001
Dom potrzeba dominacji	40.4	10.3	46.3	8.6	54.2	4.2	.001	.001
End potrzeba wytrwałości	41.4	12.1	48.4	9.0	60.0	5.1	.001	.001
Ord potrzeba porządku	44.4	11.8	49.0	9.2	59.9	5.0	.01	.001
Int potrzeba rozumienia siebie i innych	38.5	9.2	46.0	8.6	54.5	6.9	.001	.001
Nur potrzeba opiekowania się innymi	44.2	7.9	48.8	8.6	55.8	5.1	.001	.001
Aff potrzeba afiliacji	42.4	9.4	47.9	9.5	54.4	5.7	.001	.001
Het potrzeba kontaktów z osobami innej płci	45.5	10.3	47.2	8.5	50.2	6.3	–	.01
Exh potrzeba otwartości wobec innych	51.0	12.8	49.3	11.0	50.0	5.4	–	–
Aut potrzeba autonomii	51.0	9.6	47.5	8.7	42.8	5.3	.01	.001
Agg potrzeba agresji	49.2	10.0	47.5	9.9	43.8	4.7	–	.05
Cha potrzeba zmiany (albo stabilności)	43.6	12.5	42.1	9.5	38.5	6.5	–	.001
Suc potrzeba wsparcia ze strony innych	59.0	11.7	58.6	9.9	48.2	4.9	–	.001
Aba potrzeba samoponiżania się	56.4	11.3	55.6	10.7	50.8	4.6	–	.01
Def potrzeba uległości	48.3	9.8	51.2	9.4	53.5	5.4	.05	–

Test ACL jest jednym z najczęściej używanych narzędzi do opisu koncepcji siebie i stosunku do własnej osobowości. W tymże teście wykorzystuje się zespół piętnastu skal, które mierzą te cechy osobowości, które wyzwała jakaś potrzeba psychiczna opisana w teorii osobowości Murraya. Każda z potrzeb związana jest z obserwowalnym zachowaniem osoby, z jakąś charakterystyczną konstelacją emocji i cech osobowości i ma istotne znaczenie dla jej funkcjonowania²⁴ Przedmiotem analizy podejmowanej na podstawie wyników trzykrotnego badania Testem ACL były koncepcje siebie: „jaki byłem przed zakonem”, czyli dawniej – obraz retrospektywny (Ret), „jaki jestem” teraz – obraz realny (R) i „jaki chciałbym być” w przyszłości, tzn. jaki jest mój ideał i wzorzec – obraz idealny (I). Wyniki uzyskane w poszczególnych skalach potrzeb Testu ACL przedstawiają tabele 1 i 2, zawierające średnie (M) i od-

²⁴ Por. H. B. G o u g h, A. B. H e i l b r u n. *The Adjective Check List. Manual. 1980 Edition.* Palo Alto: Consulting Psychologists Press 1980 s. 8.

chylenia standardowe (σ) w trzech obrazach: Ret, R i I. Ponadto tabele zawierają poziomy ufności dla wielkości różnic między średnimi grup dla par obrazów R-Ret i R-I.

Tab. 2. Wyniki uzyskane przez grupę kleryków z piątego roku ($N = 57$) w skalach potrzeb Testu ACL w zakresie obrazów: realnego (R), retrospektywnego (Ret) i idealnego (I)

Skale	„Wczoraj”		Teraz		„Jutro”		Różnice między obrazami R-Ret	Różnice między obrazami R-I
	Ret		R		I			
	M	σ	M	σ	M	σ	(p.u.)	(p.u.)
Ach potrzeba osiągnięć	42.2	9.9	44.1	8.7	55.2	6.1	–	.001
Dom potrzeba dominacji	39.3	10.2	44.7	7.7	54.8	5.4	.001	.001
End potrzeba wytrwałości	44.6	11.9	46.6	11.3	61.4	5.6	–	.001
Ord potrzeba porządku	46.3	11.1	47.0	11.2	60.8	5.9	–	.001
Int potrzeba rozumienia siebie i innych	41.3	8.7	44.1	9.2	54.7	8.2	.05	.001
Nur potrzeba opiekowania się innymi	47.5	8.9	50.9	8.7	57.1	5.8	.01	.001
Aff potrzeba afiliacji	44.0	10.2	47.7	9.4	56.4	7.1	.01	.001
Het potrzeba kontaktów z osobami innej płci	46.2	10.7	46.8	8.9	50.7	5.9	–	.001
Exh potrzeba otwartości wobec innych	46.4	12.5	49.6	10.1	50.7	6.6	.01	–
Aut potrzeba autonomii	47.4	9.2	46.9	7.2	43.7	5.5	–	.01
Agg potrzeba agresji	46.2	10.8	46.9	8.6	43.6	5.3	–	.05
Cha potrzeba zmiany (albo stabilności)	45.0	10.3	43.8	10.2	40.6	6.4	–	.05
Suc potrzeba wsparcia ze strony innych	57.0	11.2	56.5	8.8	49.8	6.2	–	.001
Aba potrzeba samoponizania się	60.1	12.0	55.6	7.8	51.3	5.3	.01	.001
Def potrzeba uległości	51.8	10.6	51.6	8.0	53.0	5.9	–	–

W przypadku badanych z pierwszego roku różnic statystycznie istotnych (na poziomie $p < 0,001$) jest aż 6 na 15 skal potrzeb Testu ACL, gdy dla piątego tylko jedna (Dom). Świadczy to o tym, iż młodszy dostrzegają u siebie znacznie większy zakres zmian niż starsi. Wydaje im się, że w ciągu formacji trwającej około dwu lat dokonały się w nich duże zmiany w kierunku ideału. Stali się lepiej przystosowani, bardziej wydajni w pracy, bardziej wytrwali i zdyscyplinowani wewnętrznie, kierują się w większym stopniu poczuciem obowiązku i są bardziej ambitni w dążeniu do celów. Stali się dominujący w grupie, bardziej angażują się w zrozumienie zachowania swojego i innych, bardziej otwarci na sytuacje społeczne, na wspólnotę, a także bardziej ufni

w stosunku do siebie. Są teraz bardziej asertywni i stanowczy, ale mniej zawzięci, uparci i wybuchowi. Zachowują się bardziej opiekuńczo w stosunku do innych, są mniej zależni, marzycielscy oraz wrażliwi na stresy. Można powiedzieć, że dostrzegli w sobie zmiany w kierunku społecznie pożądanых cech i postaw.

U kleryków z roku piątego, choć ich formacja trwała trzy razy dłużej (6 lat), różnica ilościowa dotyczy jedynie potrzeby dominacji. Stali się bardziej skłonni do obejmowania ról przywódczych, preferują bardziej bycie we wspólnocie niż w izolacji i samotności. Z większym trudem niż młodszy przypisują sobie cechy pożądane i oczekiwane. Może to świadczyć o tym, iż w tym czasie lepiej siebie poznali i oceniają siebie bardziej rygorystycznie. Przez lata formacji entuzjazm i optymizm właściwy początkom, został zastąpiony przez realizm i ostrożność.

Wyniki badań ukazują duże podobieństwo obrazu realnego i retrospektywnego badanych kleryków, gdyż średnie uzyskane w obu obrazach znajdują się w tych samych częściach skali (najczęściej w dolnych). Natomiast znacznie się od nich różni obraz idealny. U wszystkich badanych w tym obrazie przeważają średnie z górnych przedziałów skali, a odchylenia standardowe są mniejsze, co wskazuje na ujednoczenie ideałów osób badanych.

Zgodnie z założeniami Testu ACL i teorią potrzeb Murraya większe znaczenie dla funkcjonowania osobowości mają te potrzeby, które są silniej zaznaczone w idealnym obrazie siebie. Klerycy wybierali w obrazie idealnym znacznie więcej przymiotników pozytywnych, wyrażając tym samym potrzebę silniejszego dążenia do osiągnięć, dominacji, wytrwałości, porządku, rozumienia siebie i innych. Mniej natomiast wybierali przymiotników negatywnych, dążąc do obniżenia cech związanych z otwarciem na pomoc i porady innych. Różnice pomiędzy idealną koncepcją siebie i koncepcją realną czy retrospektywną mają charakter jakościowy i ilościowy. Świadczy to o tym, iż badani klerycy nie akceptują siebie takimi, kim są, a wysokie napięcie ideału może stanowić silną motywację do zmian i rozwoju osobowości. Rozbieżność ta jest znacznie większa u badanych z roku piątego.

Pewien poziom rozbieżności obrazów siebie jest konieczny do prawidłowego funkcjonowania osobowości. Wówczas idealny obraz siebie staje się osobistym wzorcem rozwoju. Brak rozbieżności może wyływać z wielu źródeł. Może przemawiać za pełniejszą akceptacją siebie, może też świadczyć o większym zrealizowaniu ideału czy też może być wyrazem obniżonego wglądu wtedy, kiedy ktoś może tak bardzo chcieć być dobrym, iż wydaje mu się, że już taki jest, albo być oznaką zablokowania jakiejś potrzeby i wreszcie może wyływać z rezygnacji. Zbyt wielka natomiast rozbieżność pomiędzy

profilami może wpływać z nierealnych oczekiwań i różnicy między aspiracjami a realnymi możliwościami. Wobec tego nasuwa się wniosek, iż badani z pierwszego roku posiadając niższy poziom wglądu, bardziej siebie akceptują, a bardziej realistyczna samoocena u badanych z roku piątego uświadamia im istnienie rozbieżności między aspiracjami a realnymi możliwościami.

Za pomocą wskaźnika podobieństwa profili D^{25} dokonano oceny poziomu samoakceptacji (podobieństwo realnego i idealnego obrazu siebie – C. R. Rogers) oraz oceny subiektywnego poczucia zmiany w okresie formacji zakonnej (podobieństwo pomiędzy realnym i retrospektywnym obrazem siebie). Okazało się, że obie grupy kleryków nie różnią się od siebie w obu tych wymiarach. Na podstawie wielkości wskaźnika samoakceptacji oraz wskaźnika poczucia zmiany wyodrębniono podgrupy osób uzyskujących wyniki skrajne.

Wysoka samoakceptacja (niskie wartości wskaźnika D) cechuje trzecią część badanych w obu grupach (34%). Są to osoby, u których obraz idealny jest bliski obrazowi realnemu, a więc nie wykazują dużych rozbieżności wewnętrznych. Nasuwają się dwa wyjaśnienia zbieżności profili i wynikającego z nich samozadowolenia. Niektórzy akceptują siebie takimi, jakimi są, ale taka samoakceptacja nie jest dojrzała, bo wyraża myślenie życzeniowe („są takimi jakimi chcieliby być”). Może wynikać z tego, że zbyt mało odróżniają obraz realny od idealnego. Ich samozadowolenie i satysfakcja wynikają z przekonania, że już znajdują się na takim etapie rozwoju, który planowali osiągnąć. Pozostali z tej grupy są osobami zniechęconymi, niczego więcej już nie pragną i dlatego stawiają sobie za małe ideały (kryzys rezygnacyjny).

Ponadto również prawie trzecia część badanych (30%) uzyskała wysokie wyniki, co wskazuje na niską samoakceptację. Nie musi to jednak budzić w nich jakiejś frustracji, lecz może wpływać z dojrzałości. Nie jest niczym złym, jeśli ktoś stawia sobie wysokie ideały, bo ideał jest przecież po to, aby do niego dążyć. U niektórych ta duża rozbieżność obrazu realnego i idealnego oznacza jednak sytuację ostrego kryzysu. Ma to miejsce wtedy, gdy świadomość rozbieżności między ideałem, do którego się dąży, a rzeczywistością wpływa deprymująco. Ideał jest akceptowany i przyjęty, ale świadomość słabości, a więc tego, że się nie dorasta do tego, kim chciałoby się być, powoduje samooskarżanie. Tacy klerycy nie akceptują w sobie żadnego braku, tego, że coś im może się nie udać. Nie umieją przeżywać swoich słabości bez poczucia klęski i w stosunku do samych siebie są bardzo krytyczni (kryzys za wysokich ideałów).

²⁵ Wskaźnik **D** jest średnią kwadratów różnic wyników uzyskanych w skalach dwóch obrazów siebie.

Drugi obliczony wskaźnik D, wyrażający podobieństwo lub rozbieżność pomiędzy realnym i retrospektywnym obrazem siebie, może być jedną z miar subiektywnego poczucia zmiany w okresie formacji. Pewien poziom rozbieżności świadczy o właściwym spostrzeganiu zachodzących zmian osobowości. Niskie wyniki świadczące o braku poczucia zmiany uzyskała trzecia część badanych kleryków z obu grup (35%). Ta mała rozbieżność obrazów siebie nie zawsze oznacza brak obiektywnej zmiany osobowości, ale przemawiać może za obniżonym wglądem w siebie. Wysoki natomiast wskaźnik D wystąpił u jednej czwartej (26%) badanych kleryków z roku pierwszego i u jednej piątej (19%) z piątego. Taka duża rozbieżność pomiędzy obrazami może świadczyć albo o bardzo znacznej przemianie osobowości, albo też o wyolbrzymianiu zachodzących zmian własnej osobowości, np. z powodu przeżywanego kryzysu lub myśli życzeniowych.

W trakcie analiz porównano także wyniki obu grup kleryków uzyskane w poszczególnych skalach Testu ACL. Okazuje się, że brak większej liczby istotnych statystycznie różnic międzygrupowych, co może oznaczać, że formacja zakonna w czasie pierwszych kilku lat nie powoduje znaczących zmian cech osobowości, które mierzy Test ACL. Okazują się one stabilne i mało podatne na oddziaływania formacyjne. Zachodzące przemiany dotyczą innych struktur osobowości. Według teorii L. M. Rulli najprędzej w czasie formacji zmieniają się postawy²⁶, a potrzeby, których korelaty osobowościowe bada m.in. Test ACL, stanowią głębszą i trwalszą strukturę osobowości osoby powołanej do przekształcania się w Chrystusa. W czasie formacji wzrasta stopień wglądu w siebie, krytycyzm w ocenie siebie, a oczekiwania i ideały okazują się trwalsze i stale pełnią ważną rolę motywacyjną.

3. KONSTELACJA POTRZEB U BADANYCH KLERYKÓW

Według Murraya potrzeby nie działają w izolacji od siebie, lecz wchodzą w interakcje. Można mówić o swoistej *fuzji* potrzeb, gdy kilka z nich prowadzi do takiego samego zachowania. Można też mówić o konflikcie potrzeb, gdy prowadzą do zachowań przeciwnych. Wreszcie można powiedzieć, że istnieje swoista hierarchia polegająca na tym, że niektóre potrzeby stają się dominujące i dlatego mają pierwszeństwo przed pozostałymi²⁷. Z tego

²⁶ Por. L. M. R u l l i a, J. R i d i c k, F. I m o d a. *Anthropology of the Christian Vocation*. Vol. 2. *Existential confirmation*. Rome: Gregorian University Press 1989 s. 74, 114.

²⁷ Por. H. A. M u r r a y. *Toward a classification of interaction*. W: T. Parsons.

względu podjęto dalszą analizę wyników badań, aby ustalić konstelację skal potrzeb, która wystąpiła u badanych kleryków. Prześledzenie łańcuchów potrzeb głównych i pomocniczych może dopomóc w ujawnieniu dominujących motywów²⁸

Niejednokrotnie podejmowano próby ustalenia statystycznej konstelacji potrzeb Testu ACL²⁹ Niniejsze badania dotyczą kleryków zakonnych, którzy – używając języka Murraya – podlegają innym *presjom*³⁰ środowiska niż osoby świeckie. Oddziaływania formacyjne, społeczna pozycja zakonnika, charakter obranych celów życiowych i wiele innych cech środowiska seminaryjnego powoduje odmienną funkcjonowanie osobowości kleryków.

Stąd, aby uwzględnić specyfikę badanej grupy, zastosowano procedurę analizy skupień. Użyto metody średnich powiązań wewnątrz grup (*the average linkage within groups method*). Dzięki temu pogrupowano skale potrzeb Testu ACL ze względu na matematycznie wyliczone podobieństwo. Określono, które potrzeby są sobie najbliższe, i dzięki temu utworzono podgrupy potrzeb tzw. skupienia. Wyniki grupowania przedstawiono w postaci dendrogramu (rysunek 1).

Wyniki analizy przedstawione na rysunku 1 ujawniają w grupie badanych kleryków cztery wyraźne skupienia, w których potrzeby łączą się w grupy zgodnie z teorią Murraya. Skupienie I stanowią potrzeby związane z realizacją celów i dążeń w życiu (*End, Ord, Ach, Dom*), wyrażają one nastawienie **na osiągnięcia**. Skupienie II stanowią potrzeby związane z dobrymi emocjami i prawidłowymi kontaktami interpersonalnymi (*Nur, Aff, Int, Het*) wyrażające nastawienie **prospołeczne**. Kolejne skupienie III stanowią potrzeby związane z uległością, zależnością, poszukiwaniem bezpieczeństwa i akceptacji w kontaktach interpersonalnych (*Aba, Def, Suc*), które mogą wyrażać **poczucie mniejszej wartości**. Ostatnie natomiast skupienie IV tworzą potrzeby (*Aut, Agg, Exh, Cha*) wyrażające **ekspansję**.

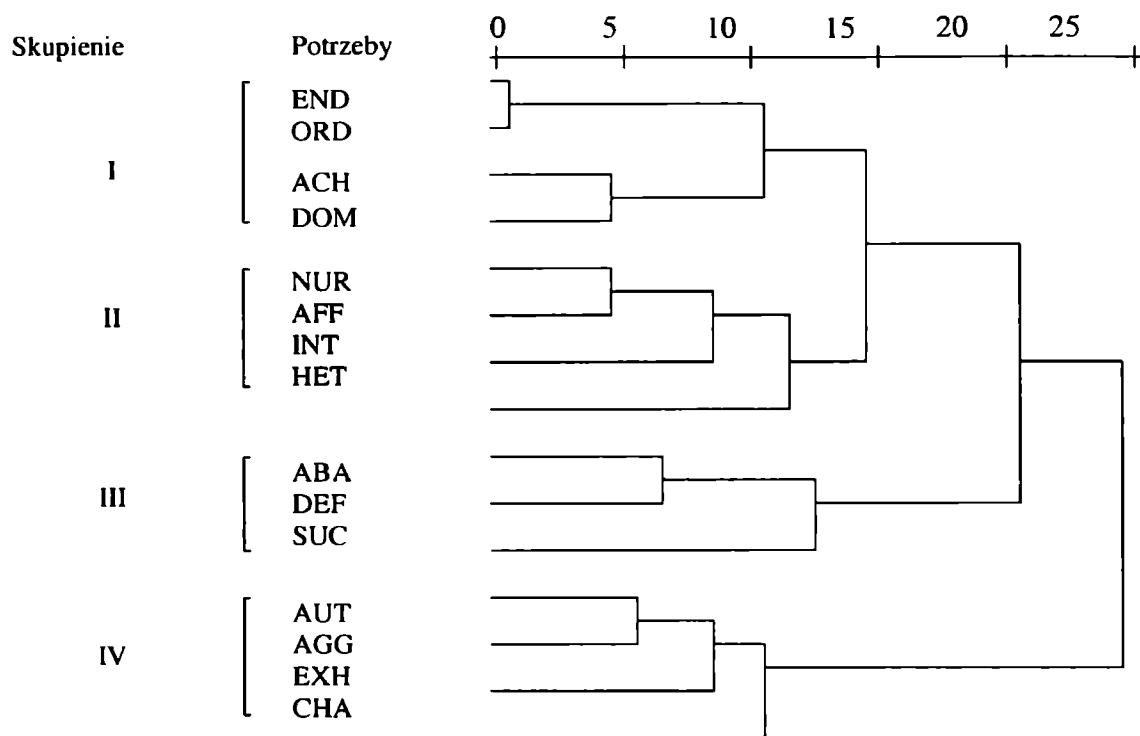
E. A. Shils (red.). *Toward a general theory of action*. Cambridge: Harvard University Press 1951 s. 452.

²⁸ Por. H a l l, L i n d z e y, dz. cyt. s. 210.

²⁹ Np. A. J u r o s, P. O l e ś. *Struktura czynnikowa i skupieniowa Testu przymiotnikowego ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna. Przydatność do diagnostyki psychologicznej*. W: *Z psychometrycznych problemów diagnostyki psychologicznej*. Red. J. Brzeziński, E. Hornowska. Poznań: Wyd. Nauk. UAM 1993 s. 171-201.

³⁰ Presję rozumiemy tutaj jako właściwość środowiska, które wpływa w specyficzny sposób na podmiot i jego zachowanie Por. H. A. M u r r a y. *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press 1938 s. 121.

Rysunek 1. Konstelacja skupień skal potrzeb
z Testu ACL ogółu badanych kleryków (N = 108)

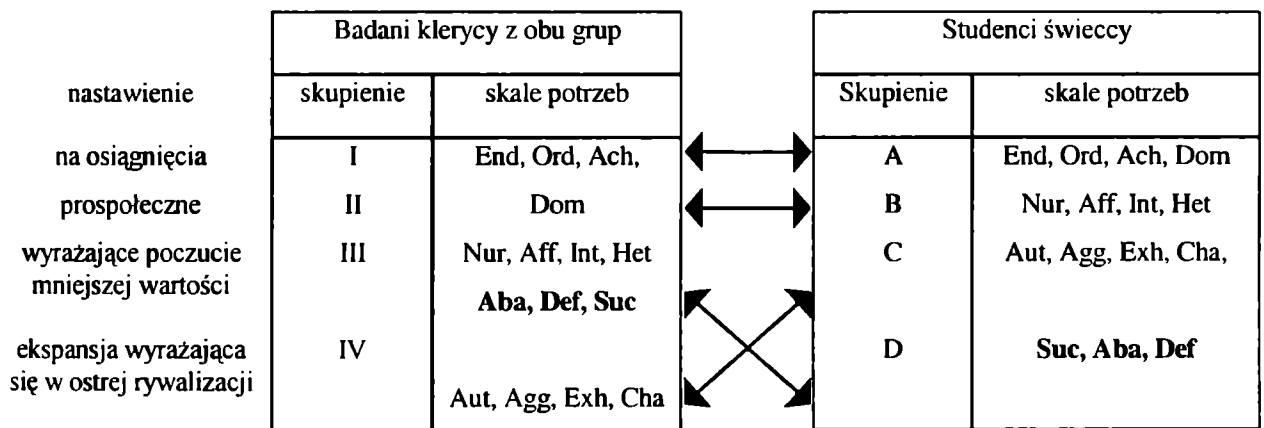
Miarą podobieństwa potrzeb jest odległość punktu, w którym skale się łączą, od punktu zerowego: im mniejsza odległość, tym większe podobieństwo.

Odległość punktu połączenia się potrzeb od punktu zerowego mówi nam o podobieństwie potrzeb w grupie badanej. Najbliższe sobie są skupienia I i II, co sugeruje, że w grupie badanych kleryków istnieje największe podobieństwo nastawień związanych z **osiągnięciami** oraz **prospołecznymi**. Od różni się od nich skupienie III grupujące następujące potrzeby: samoponiżania się (Aba), uległości (Def) i wsparcia ze strony innych (Suc). Potrzeby tego skupienia są bliskie potrzebom ze skupień I i II i stąd znacząco uczestniczą w dążeniach związanych z **osiągnięciami** czy w stosunkach z innymi ludźmi (w dążeniach **prospołecznych**). Wyrażają one uległość wobec innych, doświadczanie od nich pomocy i szukanie u nich wsparcia, czyli **poczucie mniejszej wartości**. Ten układ świadczy o dojrzałości badanych, którzy dążąc do osiągnięć, wyrażają potrzebę rozumienia drugiego człowieka, ale także dostrzegają swoją słabość i otwierają się na pomoc ze strony innych. Może to być naturalną podstawą do kształtowania zgodnej z ideałem franciszkańskim postawy bycia mniejszym (*minoritas*) oraz pokory.

Najbardziej natomiast odbiegają od omówionych nastawień potrzeby z ostatniego skupienia (Aut, Agg, Exh i Cha) związane z tendencją do **ekspansji** wyrażającej się w ostrej rywalizacji. Ta grupa potrzeb okazuje się nawet przeciwstawna do pozostałych. Zaprzeczanie tym potrzebom można zrozumieć jako negowanie w sobie agresji (Agg) czy też niekontrolowanego odreagowywania za doznane przykrości (Aut), również jako wycofywanie się na spokojną pozycję (Cha), a także jako rezygnację z narzucania siebie siłą (Exh). Potwierdzeniem negatywnego znaczenia tych potrzeb w funkcjonowaniu osobowości alumnów jest współczynnik skupienia, który osiąga tutaj wartość ujemną (-0.200195).

Porównując (rysunek 2) konstelację potrzeb u badanych kleryków franciszkańskich z konstelacją badanych przez Jurosa i Olesia³¹ studentów z uczelni świeckich, można powiedzieć, iż w życiu zakonnym potrzeby ze skupienia III są częściej wykorzystywane i pełnią funkcję bardziej prospołeczną niż w życiu studentów świeckich (skupienie D).

Rysunek 2. Kolejność skupień i nastawień u kleryków franciszkańskich i u studentów świeckich według analizy skupień skal potrzeb Testu ACL

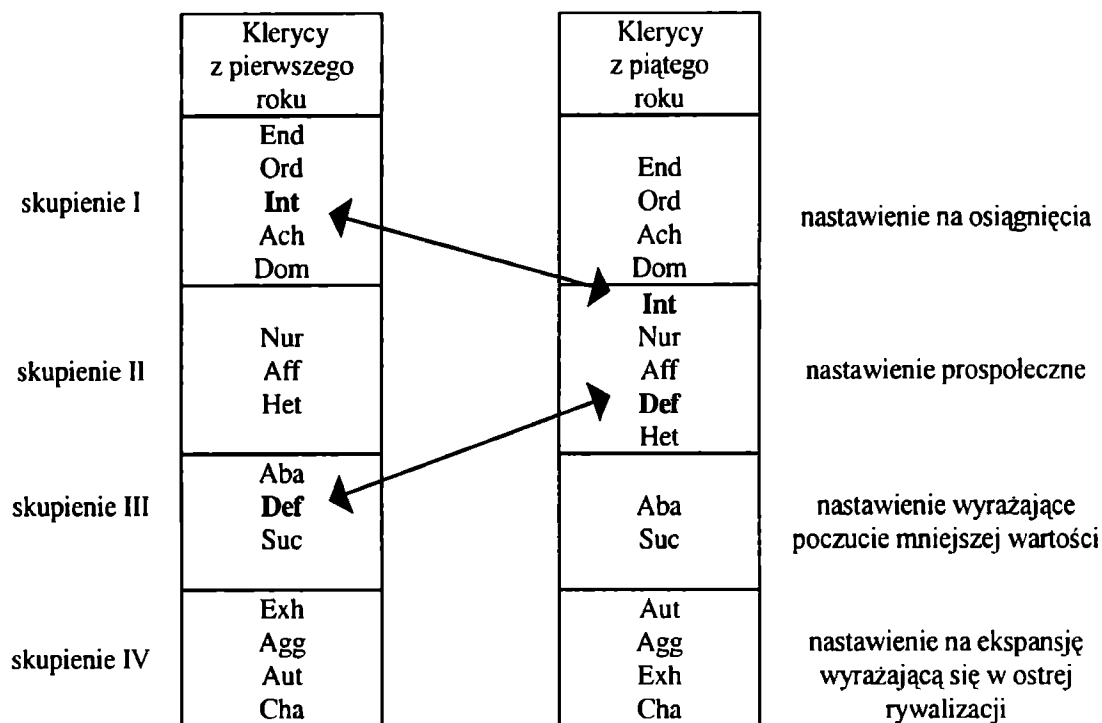

W subiektywnym odczuciu badanych kleryków, mogą sprzyjać wypełnianiu ślubu posłuszeństwa czy wyrażaniu postaw minoritas i pokory. Mogą być zatem wyrazem dojrzałości, o czym już była mowa. Potrzeby związane ze skupieniem IV nie muszą być niepożądane. Mogą spełniać pozytywną rolę w osiągnięciu stabilności, a agresja i autonomia mogą być pomocne w pokonywaniu piętrzących się trudności, ponieważ agresja rozumiana jest przez Mur-

³¹ Por. J u r o s, O l e ś, dz. cyt. s. 194-196.

raya nie tylko jako atakowanie kogoś, ale także jako usilne pokonywanie przeszkód.

Rysunek 3. Różnice w konstelacji skal potrzeb Testu ACL u kleryków z obu grup według analizy skupień

Za pomocą tej samej techniki analizy skupień ustalono także odrębne konstelacje skal potrzeb dla badanych kleryków z roku pierwszego i piątego. Różnice przedstawia rysunek 3. Na podstawie przytoczonych wyżej wyników zauważyć można zarówno podobieństwa, jak i różnice w rozkładzie skupień skal potrzeb dla obu grup badanych kleryków.

Skupienie I – dążenia związane z osiągnięciami

Potrzeby z tego skupienia tworzą fuzję – zwarty blok cech potrzebnych w osiąganiu zamierzonych celów. W obu grupach najbliższe sobie są potrzeby wytrwałości (End) i porządku (Ord), co oznacza, że rdzeń pierwszego skupienia stanowią cechy osobowości związane z dużą wytrwałością i dokładnością oraz z obowiązkowością w wykonywaniu zadań. Bardzo ważną sprawą dla badanych z obu grup jest także osiągnięcie sukcesu w tym, co robią (Ach) oraz chęć wywierania wpływu na innych (Dom). Oceniają oni, że tych cech dawniej nie posiadali, przy czym najbardziej wzrosła w nich dominacja. Dą-

żenia zawarte w obrazie idealnym świadczą, że wszystkie te potrzeby są wyższe (ale nie za wysokie) i właściwe dla harmonijnego rozwoju.

Pomiędzy grupami tego skupienia ujawniły się różnice polegające na tym, że u kleryków z I roku, w odróżnieniu od starszych, najbliższą potrzebą związaną z potrzebami wytrwałości (End) i porządku (Ord) jest potrzeba rozumienia siebie i innych (Int). Bliskość tych potrzeb wskazuje na dużą siłę zaangażowania się w próbę znalezienia sensu i rozumienia tego, co się w nich dzieje. Poznanie i trafne ocenianie zdarzeń, osób i spraw staje się jedną z głównych dynamik osobowościowych, motywujących do systematycznej i wytrwałej pracy nad sobą. Motywacje takie są wyraźne i silne właśnie u kleryków rozpoczynających drogę głębszego poznawania siebie i innych. Znacznie słabszy związek dążeń i celów z potrzebą zrozumienia (Int) u kleryków z piątego roku oznacza, że w czasie przeprowadzonych badań poznanie siebie nie było dla nich najważniejszym celem. Obecnie bardziej koncentrują się na służbie innym niż na sobie.

Skupienie II – nastawienia prospołeczne

W skład drugiego skupienia w obu grupach badanych kleryków weszły trzy potrzeby związane z funkcjonowaniem społecznym (Nur, Aff i Het). Okazały się one najbliższe dążeniom związanym z osiągnięciami, a dotyczą takich cech, jak otwartość na innych ludzi i na ich potrzeby, chęć wychodzenia im naprzeciw, łatwość nawiązywania osobistych przyjaźni i głębszych więzi z innymi, pogodne usposobienie i wrażliwość. Ze skalami tego skupienia najściślej łączy się potrzeba kontaktów z osobami innej płci (Het). Oznacza to, że postawy i zachowania prospołeczne nie wypływają li tylko z witalności i łatwości nawiązywania serdecznych kontaktów międzyludzkich.

Podobnie jak wcześniej i tu pomiędzy grupami tego skupienia ujawniły się różnice. Potrzeby nastawiające **prospołecznie**: opiekowania się innymi (Nur), afiliacji (Aff), uległości (Def) i kontaktów z osobami innej płci (Het) – u kleryków z piątego roku ściśle wiążą się z pragnieniem i potrzebą zrozumienia innych (Int). Ponadto nastawienie prospołeczne wiąże się u starszych kleryków bardziej niż u młodszych z uległością i szukaniem podrzędnych ról (Def); chcą być z innymi ludźmi i jednocześnie pozostać w cieniu, na drugim planie. Oznaczać to może istnienie wyraźnej tendencji do służby drugim. Nasuwa się wniosek, że badani w pierwszego roku pragną działać dla innych, gdy ich starsi współbracia chcą nie tylko działać dla innych, ale i lepiej ich rozumieć. Oznacza to, że chcą być nie tyle przywódcami, ile spoidłem grupy,

co wskazuje na większą dojrzałość, przy czym jest to taka dojrzałość, która nie zawiera się w dotychczas wypracowanych teoriach psychologicznych.

Skupienie III – poczucie mniejszej wartości

Wspólną cechą badanych z obu grup są dwie tendencje zawarte w skupieniu III: brak pragnienia wywyższania się i zajmowania stanowisk, które łączy się z poczuciem własnej słabości i niższości wyrażanym przez wzmożony samokrytycyzm (Aba), oraz potrzeba doznawania opieki realizowana przez wywoływanie sympatii czy współczucia i oczekiwanie na emocjonalne wsparcie od innych (Suc). Chęć pomagania innym nie wypływa z czystej samowystarczalności. Silna potrzeba wsparcia (Suc) wskazuje, że badani klerycy znają swoje ograniczenia i wiedzą, że potrzebują pomocy, ale mimo to chętnie pomogą innym.

Jednakże u kleryków z pierwszego roku tendencja wyrażana przez potrzebę ponizania (Aba) łączy się z potrzebą uległości (Def). Ponieważ czują się jeszcze mało sprawni, to poszukują podrzędnych ról społecznych. Ponadto obie wyżej wymienione potrzeby łączą się z potrzebą wsparcia (Suc) – czują się jeszcze za słabi, więc podporządkowują się innym i szukają w nich siły. Może to przybierać formę zahamowania, czyli oczekiwania, aż ktoś inny pierwszy podejmie działanie.

Skupienie IV – ekspansja

Okazuje się, że mimo pewnych różnic, te same cztery potrzeby (Aut, Agg, Exh, Cha) wchodzące w skład skupienia IV znalazły się na ostatniej pozycji zarówno u badanych z roku pierwszego, jak i z piątego. Ta grupa potrzeb wydaje się najbardziej odmienna od pozostałych jedenastu, najmniej uczestniczy w dążeniach związanych z osiągnięciami czy w stosunkach z innymi ludźmi, a nawet mniej w poszukiwaniu wsparcia i uległości. Jednoznacznie na ostatnim miejscu w obu grupach wystąpiła potrzeba zmiany (albo stabilności) (Cha). Zarówno młodsi, jak i starsi klerycy wyrazili w ten sposób oczekiwanie stabilności, czyli kontynuacji tego stylu życia, jaki prowadzili do tej pory.

Potrzeby psychiczne badanych alumnów franciszkańskich zasadniczo nie ulegają zmianie w czasie formacji, a dostrzeżone różnice pomiędzy grupami z różnych poziomów formacji wskazują na pozytywny kierunek zachodzących procesów. Młodsi klerycy mają jeszcze nieco wyidealizowane poczucie zachowania

dzących w formacji przemian, a starsi wykazują się większym wglądem i bardziej realistycznym obrazem siebie i zmian własnej osobowości³²

Analiza wyników pozwala stwierdzić, iż alumni franciszkańscy są osobami o nieco innej konstelacji potrzeb psychicznych niż studenci z polskiej populacji. Trudno przewidzieć, jakie mogą być konsekwencje tej różnicy pomiędzy alumunami a studentami świeckimi – czy nie będzie ona utrudniać w duszpasterstwie dobrego zrozumienia przez franciszkanów motywacji i pragnień osób ze świata?³³

Jak wcześniej zaznaczono, pozycja skupienia IV (**ekspansja**) odróżniła studentów świeckich od kleryków. Istnienie takiego samego układu skupień w grupie kleryków z roku pierwszego oraz piątego świadczyć może o tym, że odmienność konstelacji u kleryków i studentów świeckich nie zależy od formacji ani ascezy, ale jest specyfiką osobowości badanych kleryków. To osoby o odmiennej konstelacji potrzeb niż większość ich rówieśników wybierają właśnie drogę franciszkańskiego powołania zakonnego. Być może ideał zakonny jest bardzo atrakcyjny właśnie dla osób o takiej specyficznej konstelacji potrzeb. Interesującą rzeczą byłoby sprawdzenie, czy podobna odmienność konstelacji występuje też u innych grup kleryckich w seminariach diecezjalnych czy innych zakonów. Dotychczasowe badania w tym zakresie nie uwzględniły analizy skupień.

Konstelacja potrzeb alumnow franciszkańskich, gdzie skupienie IV wyrażające nastawienie na ekspansję znalazło się na ostatnim miejscu, może sugerować, iż osobowość tych kandydatów na kapłanów dobrze ich predestynuje do spełnienia oczekiwań Kościoła³⁴

³² Być może na ten dość optymistyczny wynik w jakiś sposób wpłynął sposób przeprowadzonych badań poprzecznych i proces selekcji następujący jeszcze po nowicjacie aż do profesji wieczystej. Na pierwszym roku badane były osoby, które z powodu swych niespójności osobowościowych wkrótce odejdą z drogi powołania.

³³ Ojciec Święty Jan Paweł II w adhortacji *Pastores dabo vobis* pisze: „[...] formacja ludzka kapłana okazuje się szczególnie ważna ze względu na tych, do których skierowana jest jego misja. Właśnie po to, żeby jego posługa była po ludzku jak najbardziej wiarygodna i łatwa do przyjęcia, kapłan winien kształtować swą ludzką osobowość w taki sposób, by stawać się dla innych pomostem, a nie przeszkodą w ich spotkaniu z Jezusem Chrystusem... (J a n P a w e ł II. *Pastores dabo vobis: Posynodalna adhortacja apostolska Ojca Świętego Jana Pawła II o formacji kapłanów we współczesnym świecie*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 1994 nr 43).

³⁴ Jan Paweł II nakreśla następującą sylwetkę kandydatów: „powinni rozwijać w sobie zespół ludzkich cech, bez których nie można kształtować osobowości zrównoważonych, silnych i wolnych, zdolnych dźwigać ciężary duszpasterskiej odpowiedzialności (...). Szczególnie ważna jest zdolność do utrzymywania więzi z innymi, cecha naprawdę fundamentalna u kogoś, kto jest powołany, by ponosić odpowiedzialność za wspólnotę i być «człowiekiem jedności».

Uzyskane wyniki mogą stać się inspiracją do wyciągania dalszych wniosków praktycznych pomocnych zarówno osobom podejmującym powołanie, jak i osobom odpowiedzialnym za przebieg formacji. Znajomość uwarunkowań osobowościowych postępu na drodze powołania z pewnością nie pozwoli jeszcze stwierdzić, które z nich, w konkretnym przypadku, będą przyczyną odejścia albo przyczyną efektywnego rozwoju duchowego czy też przyczyną „uwijania sobie gniazdka” w instytucji powołaniowej. Jednakże może w praktyce formacyjnej przyczynić się do tego, że większa liczba braci na drodze rozwoju podążać będzie w kierunku spójności. A głębsza wiedza psychologiczna na temat osobowości może również sprzyjać rozwojowi duchowemu i indywidualnej świętości. Psychologia bowiem pozwala ulepszyć właśnie tę naturę, która jest naczyniem dla działania Bożej Łaski³⁵

BIBLIOGRAFIA

- B a z y l a k J.: Postawy religijne młodzieży i ich związki z wybranymi elementami osobowości. Warszawa: ATK 1984.
- C e n c i n i A., M a n e n t i A.: Psychologia a formacja. Kraków: Wyd. WAM 2002.
- C h a i m W. CSRS: Psychologiczna analiza religijności niespójnej. Lublin: RW KUL 1991.
- C h l e w i ń s k i Z.: Rola religii w funkcjonowaniu osobowości. W: Psychologia religii. Red. ks. Z. Chlewiński. Lublin: TN KUL 1982 s. 61-76.
- D ę b o w s k a M. H. OSB: Subiektywne poczucie zmiany osobowości w okresie intensywnej formacji zakonnej w zgromadzeniach benedyktyńskich. Lublin 1991, niepub. praca doktorska.
- G o u g h H. B., H e i l b r u n A. B.: The Adjective Check List. Manual. 1980 Edition, Palo Alto: Consulting Psychologists Press 1980.
- H a l l C. S., L i n d z e y G.: Teorie osobowości. Warszawa: PWN 1990.
- J a n P a w e ł II: Pastores dabō vobis: Posynodalna adhortacja apostołska Ojca Świętego Jana Pawła II o formacji kapłanów we współczesnym świecie. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 1994.

Dlatego kapłan nie może być arogancki ani kłótlivy, lecz uprzejmy, gościnnie, szczerzy w słowach i w intencjach, roztropny i dyskretny, wielkoduszny i gotowy do służby, zdolny utrzymywać otwarte i braterskie kontakty z innymi i nawiązywać je ze wszystkimi, zawsze gotów zrozumieć, przebaczyć i pocieszyć” (tamże).

³⁵ Por. C. G. J u n g. *O istocie psychiczności. Listy 1906-1961*. Warszawa: Wyd. WRO-TA 1996 s. 83.

- J u n g C. G.: O istocie psychiczności. Listy 1906-1961. Warszawa: Wyd. WROTA 1996.
- J u r o s A., O l e ś P.: Struktura czynnikowa i skupieniowa Testu przymiotnikowego ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna. Przydatność do diagnostyki psychologicznej. W: Z psychometrycznych problemów diagnostyki psychologicznej. Red. J. Brzeziński, E. Hornowska. Poznań: Wyd. Nauk. UAM 1993 s. 171-201.
- Ks. M a j k o w s k i J. SJ: Religijność a formacja osobowości człowieka. W: Być człowiekiem. Red. ks. T. Bielski SAC. Poznań-Warszawa: Pallotinum 1974 s. 327-342.
- M a k s e l o n J.: Psychologiczne aspekty ascezy. W: Asceza chrześcijańska. Materiały z sympozjum. Red. ks. J. Machniak. Kraków: WN PAT 1996 s. 25-33.
- M a s l o w A. H.: Motywacja i osobowość. Warszawa: PAX 1990.
- M u r r a y H. A.: Explorations in personality. New York: Oxford University Press 1938.
- M u r r a y H. A.: Toward a classification of interaction. W: T. Parsons, E. A. Shils (red.). Toward a general theory of action. Cambridge: Harvard University Press 1951.
- N o w a k A. J. OFM: Osobowość sakramentalna. Lublin: RW KUL 1997²
- O b u c h o w s k i K.: Przez galaktykę potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich. Poznań: Zysk i S-ka 1995.
- P a s t u s z k a J.: Człowiek jako asceta życia. „Przegląd Katolicki” 1929 nr 67 s. 546-548.
- P a s t u s z k a J.: Z psychologii rozmyślania. „Homo Dei” 1965 nr 34 s. 6-12.
- P e r v i n L. A., J o n O. P.: Osobowość. Teoria i badania. Kraków: Wyd. UJ 2002.
- P ł u ż e k Z.: Czynniki psychologiczne prowadzące do miłości dojrzałej. „Quaestiones Selectae” 3:1996 nr 4 s. 75-84.
- P o s ł u s z n y H.: Rola czynności uczuciowo-dążeńiowych w formowaniu dojrzałej osobowości według Hugona Kołłątaja. „Studia Włocławskie” 1999 t. 2.
- R u l l a L. M.: Anthropology of the Christian Vocation. Vol. 1. Interdisciplinary Bases. Rome: Gregorian University Press 1986.
- R u l l a L. M.: Depth Psychology and Vocation – A Psycho-social Perspective. Rome-Chicago: Gregorian University Press 1971.
- R u l l a L. M., R i d i c k J., I m o d a F.: Anthropology of the Christian Vocation. Vol. 2. Existential confirmation. Rome: Gregorian University Press 1989.
- R u l l a L. M., R i d i c k J., I m o d a F.: Entering and Leaving Vocation: Intrapyschic Dynamics. Rome-Chicago: Gregorian University Press 1976.
- S o i ń s k i J. B. OFM: Psychologiczne i antropologiczne aspekty powołania chrześcijańskiego – perspektywa teorii autotranscendencji teocentrycznej Luigiego M. Rulli TJ. „Roczniki Teologiczne” 43:1996 z. 5 s. 39-54.
- S z e w c z y k W.: Potrzeby. W: Encyklopedia psychologii. Red. W. Szewczyk. Warszawa: Fundacja Innowacja 1998 s. 432-436.
- Ks. T r o j a n K. SJ: Potrzeby psychiczne i wartości oraz ich implikacje religijne. Kraków: Wyd. WAM 1999.

THE PSYCHOLOGICAL NEEDS OF THE FRANCISCANS SEMINARISTS

S u m m a r y

In this article the author analyses the formation of psychological perspective and briefly presents the theories of psychological needs. He refers to the theory of needs of H.A. Murray and the theory of the Christian vocation of L.M. Rulla SJ called also "*Theory of the consistency self-transcendence Theocentric of love*" He presents the results of own empirical studies of the psychological needs of Franciscan seminarists and their awareness of the change. In order to explore the psychological needs the author uses The Adjective Check list of H.B. Gough and A.B Heilbrun. His study includes 108 brothers form the Orders of Friars Minor from Poland (51 brothers after the novitiate, and 57 brothers after the solemn profession). The research indicates that the brothers after the novitiate have stronger feeling of change of the needs during the initial formation, in comparison to those who have been after the solemn profession, and who have feelings that their needs are more stable. Also the ACL test of H.B. Gough and A.B. Heilbrun called "*The average linkage within groups method*" is used to analyse the concentration of the scale of needs. The research does not show any important differences between two groups of brothers, but there are some differences between the brothers, and other polish students. Both groups have aspirations for achievements as well as socials aspirations, but brothers have stronger and higher objectives for submission, when the students have higher aspirations for development and rivalry. The hypothesis is created, that the vocational life in the Order of Friars Minor is chosen by particular young people whose personality is disposed to be a minor and humble as person.

Translated by Borys Jacek Soiński OFM

Słowa kluczowe: potrzeby, zmiany osobowości, powołanie zakonne, duchowość franciszkańska, formacja ludzka, formacja początkowa.

Key words: needs, change of personality, religious vocation, Franciscan spirituality, human formation, initial formation.